

MÖVZU 1. Regional idarəetmənin əsasları kursunun məzmunu, predmeti və metodları

- 1.1. Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsi kursunun məzmunu və predmeti**
- 1.2. Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsi kursunun məqsədləri.**
- 1.3. Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsinin prinsipləri**
- 1.4. Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsinin vəzifələri**
- 1.5. Regional iqtisadi idarəetmənin metodları.**

1.1. Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsi kursunun məzmunu və predmeti

İdarəetmə, ümumiyyətlə subyektin obyektə məqsədyönlü, təşkiledici və tənzimləyici təsir formasıdır. Tənzimlənmə isə subyektin obyektə məqsədyönlü tənzimləyici təsiridir. Dövlətin bütün təsir formaları məqsədyönlü xarakter daşıyır. Əgər dövlət belə təsir zamanı təşkilətmə işini özü həyata keçirirsə - bu idarəetmədir. Əgər təşkilatçılıq işini özü üzərinə götürmür, ancaq müxtəlif metodlardan istifadə etməklə iqtisadiyyata, inkişafa məqsədyönlü təsir göstərməklə kifayətlənirsə, bu iqtisadiyyatın tənzimlənməsidir.

Regional iqtisadiyyatın dövlət tənzim və idarə olunması ilə əlaqədar nəzəri-metodoloji məsələlərin şəraitinə uyğun olaraq tətbiqinin öyrənilməsi xüsusilə vacibdir. Bu birinci növbədə ölkəmizin çox da böyük olmayan ərazisi özünün təbii-iqtisadi zənginliyi ilə fərqlənir.

Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsi - insanların regional əlaqə və münasibətlərin idarə olunması prosesidir. Bu proses öz mahiyyətinə görə mürəkkəb olub təşkilati və sosial-iqtisadi xarakter daşıyır.

Regionlarda yaşayış məntəqələri, müəssisə, təşkilat və insanlararası münasibətləri öyrənmək, onlar arasında münasibətlərin formalaşması qanunauyğunluqlarını aşkara çıxarmaq, bu münasibətləri məqsədyönlü təşkil və tənzimləmə prinsiplərini, regionun sosial-iqtisadi inkişafı mənafeyini əldə rəhbər tutaraq onların həyata keçirilməsi forma və üsullarını işləyib hazırlamaq regional siyasət və idarəetmənin predmetini təşkil edir.

Regional iqtisadi idarəetmə, ümumi idarəetmə elminin mühüm bir sahəsi kimi mürəkkəb struktura malikdir.

Regional iqtisadi idarəetmə zamanı dövlət idarəçilik sistemində xas olan aşağıdakı ümumi tələblərə əməl olunması tələb olunur:

- Regional idarəetməyə dövlət siyasəti və idarəetməsinin mühüm tərkib hissəsi kimi yanaşmaq
- Dövlət idarəetməsini, o cümlədən regional idarəetməni cəmiyyətin normal inkişafı zərurətindən irəli gələn obyektivləşdirilmiş, qabaqcadan düşünülmüş bir fəaliyyət növü kimi qəbul etmək
- Regional idarəetmənin nəzəri təhlilini hər bir konkret tarixi dövrün xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla aparmaq, başqa sözlə regional idarəetməyə tarixi yanaşma prinsipinə əməl etmək.

Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsi fənninin predmeti insanların regional əlaqə və regional iqtisadi münasibətlərin idarə olunması prosesidir. Bu proses öz mahiyyətinə görə mürəkkəb olub təşkilati və sosial- iqtisadi xarakter daşıyır. Fənnin predmeti müəyyən edilərkən nəzərə alınır ki, idarəetmə insanların birgə əmək, iqtisadi və ictimai həyat fəaliyyətlərini məqsədyönlü təşkil etmə və tənzimləmə kimi xüsusi funksiya yerinə yetirir. Regionlarda əmək və ictimai həyat prosesində müəssisə və təşkilatlar, insanlar və insan qrupları mürəkkəb əlaqə və münasibətlərə girirlər: Müxtəlif

iqtisadi sahələr arasında əlaqələr, Müxtəlif yaşayış məntəqələri arasındakı münasibətlər, Təşkilat və müəssisələr arasındakı əlaqələr, Müxtəlif insanlarla iqtisadi qurumlar arasındakı əlaqələr və münasibətlər və s. regional iqtisadi idarəmə siyasəti bu münasibətləri bütün mürəkkəbliylə öyrənilməli və müvafiq tənzimləyici sosial-iqtisad tədbirlərin görülməsini həyata keçirməlidir.

Beləliklə, regionlarda yaşayış məntəqələri, müəssisə, təşkilat və insanlararası iqtisadi münasibətləri öyrənmək, onlar arasında münasibətlərin formalaşması qanunauyğunluqlarını aşkara çıxarmaq, bu münasibətləri məqsədyönlü təşkili və tənzimləmə prinsiplərini, regionun sosial-iqtisadi inkişafı mənafeyini əldə rəhbər tutaraq onların həyata keçirilməsi forma və üsullarını işləyib hazırlamaq və həyata keçirmək regional iqtisadi idarəetmənin və regional siyasətin predmetini təşkil edir.

Regional iqtisadi idarəetmə, ümumi idarəetmə elminin mühüm bir sahəsi kimi mürəkkəb struktura malikdir. Regional idarəetmə elmi bir çox nəzəri elmlərin kəsişmə məkanındadır və həmişə praktiki fəaliyyətin ümumiləşdirilməsi və istifadəsinə ehtiyac duyur. Göstərilən bu prinsiplər əsasında fənnin strukturu müəyyənləşdirilir.

1.2. Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsi kursunun məqsədləri

Tarixən Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı və ərazi təşkilində kəskin ziddiyyətlər olmuş, bu da bir əsrdən çox müddət ərzində Abşeron iqtisadi rayonu ilə Azərbaycanın digər iqtisadi rayonları arasında məhsuldar qüvvələrin inkişafı səviyyəsində kəskin fərqlərin əmələ gəlməsi ilə nəticələnmişdir.

Sovet hakimiyyətinin ilk 45-50 illik fəaliyyəti dövründə respublikanın digər iqtisadi rayonlarını inkişaf etdirilməsi üçün bir sıra təşəbbüslər göstərilsə də onlar əsasən bir nəticə verməmişdir. 1969-cu ildə Azərbaycanda istehsal olunan sənaye məhsulunun 73 faizi və əhalisinin 30 faizi, ölkə ərazisinin cəmi

6,9 faizini təşkil edən Abşeron iqtisadi rayonunun payına düşürdü. 1970-ci ildən başlayaraq Respublikamızın rəhbəri Heydər Əliyev tərəfindən elmi əsaslara söykənən regional siyasət və irimiqyaslı təşkilati iqtisadi tədbirlər həyata keçirilməsinə baxmayaraq, Sovetlər İttifaqı dağılana qədər, Azərbaycan yenə də keçmiş SSRİ respublikaları arasında məhsuldar qüvvələrin ən çox paytaxt şəhərində və onun ətrafında cəmlənmiş respublika olaraq qalırdı.

Regional siyasətin aktivləşməsi, ölkənin bütün iqtisadi rayonların inkişaf etdirilməsi məsələlərinin əsası müstəqillik qazandığımızdan sonra Ümummili liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və sonradan ölkə Prezidenti Cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməkdədir. Cənab Prezidentin bu sahədə məqsədyönlü fəaliyyəti və bu fəaliyyətin bariz nümunəsi kimi onun təşəbbüsü ilə –Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramlarının qəbulu və həmin Proqramların icrasına bilavasitə nəzarət etməsini misal göstərmək olar.

Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsinin əsas məqsədi ölkə miqyasında regionların bərabər və hərtərəfli sosial- iqtisadi inkişafını təmin etməkdir. Bu yolla məhsuldar qüvvələrin ölkə paytaxtını və onun ətrafını özündə birləşdirən Abşeron iqtisadi rayonunda təmərküzləşməsinin qarşısını almaq istiqamətində əməli addımlar atmaq mümkündür. Ölkənin regionlarında sənaye və istehsal sahələrinin yerləşdirilməsi, sahibkarlığın inkişafı üçün müvafiq əlverişli şəraitin yaradılması, turizm və aqrar sahələrinin inkişaf etdirilməsi, nəticədə regionların sosial-iqtisadi inkişafına nail olmaqla bərabər, işçi qüvvəsinin və digər əhəlinin paytaxta axınını azaldacaq və eyni zamanda mərkəzdə mövcud olan bir çox sosial problemlərin həlli də asanlaşacaqdır.

Regional iqtisadiyyatın strategiyasını həyata keçirmək üçün aşağıdakı məqsədlər müəyyənləşdirilmişdir:

- Ölkədaxili bütün rejonların maddi, əmək və maliyyə ehtiyatlarından xarici ölkələrin müvafiq potensialı ilə

qarşılıqlı əlaqədə və səmərəli istifadə etməklə onların ümumi sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi

- İstehsalın, istehsal və sosial infrastrukturun inkişaf səviyyəsində regionlar arasında tarixən yaranmış kəskin fərqlərin tədricən minimum səviyyəsində azaldılması
- Keyfiyyətli və rəqabət qabiliyyətli yerli məhsullar istehsalının genişləndirilməsi və bu sahədə əhalinin tələbatının ödənilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi, ölkənin xarici ölkələrdən ərzaq asılılığının azaldılması və nəticədə ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi
- Azad sahibkarlığın və rəqabətdən irəli gələn regionlararası ziddiyyətlərin və uyğunsuzluqların aradan qaldırılması
- Ölkə regionlarının xarici bazarlara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi
- Respublikanın və onun regionlarının iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması və s.

1.3.

Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsinin prinsipləri

Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

1. Ədalətlik prinsipi

2. Səmərəlilik prinsipi

1. **Ədalətlik prinsipi** – regionlarda təsərrüfat fəaliyyətinin elə ərazi təşkilini nəzərdə tutur ki, ölkədə həmin dövrdə nəzərdə tutulan ümumi rifaha çatmaq üçün bütün regionların əhalisi eyni imkana malik olsun.

Yəni: a) yeni iş yerlərinin təşkili

b) əmək haqqlarının artırılması

c) sosial və digər xidmətlərin təşkili və s.

2. **Səmərəlilik prinsipi** - regionlar üzrə ümummilli inkişaf və rifah üçün ölkədə hər bir tarixi inkişaf mərhələsində mövcud real şəraiti nəzərə almaqla istehsalın səmərəli yerləşdirilməsini və hər bir regionun istehsal potensialından səmərəli istifadəsini nəzərdə tutur.

Ədalətliyin və səmərəliliyin təmin edilməsi müasir dövrdə regional siyasətin bütün ölkələrə xas olan əsas prinsipləri sayılır.

Regional siyasəti sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinin mühüm tərkib hissələrindən biri olmaqla butovlukdə həmin siyasətin yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti necədirsə, regional siyasət də ümumən elədir. Yəni, ölkə miqyasında qarşıya qoyulan vəzifələr region miqyasında da qarşıya qoyulur. Lakin sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinin başqa tərkib hissələrindən (*məsələn, maliyyə, pulkredit, ekoloji siyasət, sənaye siyasəti və s.*) fərqli olaraq regional siyasətin özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Əsas xüsusiyyətlərdən biri regional siyasətin kompleks xarakter daşması və qeyd etdiyimiz kimi butovlukdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf siyasətini region miqyasında əks etdirməsidir.

Regional iqtisadi inkişaf siyasətinin başlıca xüsusiyyətlərindən biri özəl sektorun, xüsusilə, kiçik sahibkarlığın hərtərəfli dəstəklənməsi, onun daha da genişlənməsi üçün əlverişli mühitin yaradılması, bu sahədə dövlət tərəfindən müxtəlif yardım və təşviq mexanizmlərinin tətbiq edilməsidir. Regional siyasətin həyata keçirilməsində mütləq hər regionun özünəməxsus coğrafi şəraiti və həmin regionun əhalisinin tarixən məşğul olduğu sahə nəzərə

alınmalıdır. Çunki hər regionun əhalisi müxtəlif sahə üzrə ixtisaslaşmış və təkmilləşmişdir. Digər tərəfdən sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinin hər hansı novunə nisbətən regional siyasət mürəkkəbdir. Regional siyasətin həyata keçirilməsinə həm umumrespublika xarakterli amillər, həm də hər regionun konkret şəraitindən irəli gələn amillər təsir göstərir.

Regional siyasətin müvəffəqiyyəti ucun prioritet sahələrin düzgün secilməsi və inkişaf istiqamətlərinin düzgün müəyyən edilməsi vacib şərtlərdəndir. Məsələn, ölkədə və onun regionlarında sosial-iqtisadi inkişafda ədalətlik və səmərəlilik prinsiplərinin real şəraitə uyğun olaraq əlaqələndirilməlidir. Eyni zamanda ölkə ucun prioritet sahələrin inkişafının regionlarda prioritet təsərrüfat sahələrinin və infrastruktur sahələrinin inkişafı ilə nə dərəcədə düzgün əlaqələndirilməsi nəzərə alınmalıdır.

Regional siyasətin ədalətlik prinsipi üzərində qurulması ucun hər bir regionda əhalinin maddi rifah və həyat səviyyəsinin vəziyyəti, o cümlədən UDM-in artım sürəti, adambaşına düşən səviyyəsi, istehsal və istehlak arasında bəlgusu, əmək haqqının, ictimai istehlak fondlarının gəlirlərin vəziyyəti və s. öyrənilməlidir. Belə ki, ədalətlik regional siyasətin elə yanaşma formasını nəzərdə tutur ki, ölkədə eyni dövrdə nəzərdə tutulan ümumi rifaha çatmaq ucun bütün regionların əhalisi eyni imkana malik olmalıdır (*məşğulluğun təmin olunması, əmək haqqının səviyyəsi, sosial infrastruktur və s.*). Buna görə də ədalətlik məsələsi son illərdə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin apardığı regional siyasətinin mühüm tərkib hissəsi olaraq çıxış edir. Bu istiqamətdə regional tədqiqatların gücləndirilməsinə daha ciddi ehtiyac yaranmaqdadır. Zəngin təbii sərvətlərə malik olan respublikamızın regionlarında istehsal səmərəliyinin təmin edilməsi düzgün struktur siyasətin aparılmasını tələb edir.

Ona görə də regionlarda istehsalın strukturunda yerli imkanlardan səmərəli istifadə edilməsi baxımından sənaye ilə kənd təsərrüfatı, xüsusilə, kənd təsərrüfatı ilə emal sənayesi, real sektorla, qeyri-real sektor arasında,

habelə ixtisaslaşmış sahələrlə koməkci-xidmətedici sahələr arasında nisbət məsələsinə, sosial infrastrukturun hər bir regionun konkret şəraitinə uyğun olaraq inkişafı məsələsinə diqqət daha da artırılmalıdır.

Regional siyasətin strategiyasını həyata keçirmək üçün regionların maddi, əmək və maliyyə ehtiyatlarından xarici ölkələrin müvafiq potensialı ilə qarşılıqlı əlaqədə səmərəli istifadə etməklə onların ümumi sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi, region əhalisinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, ölkə regionlarının xarici bazara çıxış imkanlarının genişlənməsi, birgə müəssisələr təşkilində xarici investisiyadan, elmi-texniki potensialdan daha geniş miqyasda istifadə olunmasına dövlət miqyasında qayğı göstərilməsi kimi məsələlər qarşıya məqsəd qoyulmalıdır.

Müasir dövrdə regional siyasət iqtisadi rayonların kompleks inkişafı, rayonun öz yerli məhsullara tələbatının ödənilməsinin optimal təmin edilməsi, ümumdövlət miqyasında milli iqtisadiyyatın mənafeyinin nəzərə alınması baxımından xammalın kompleks emalı və hazır məhsul istehsalının daha da genişləndirilməsini nəzərdə tutmalıdır .

1.4. Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsinin vəzifələri

Regional inkişaf siyasəti dövlətin sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinin mühüm tərkib hissəsidir. Bu baxımdan regionlarında mövcud infrastrukturun inkişafı və yenidən qurulması, məşğulluğun təmin edilməsi, yeni zavod və müəssisələrin fəaliyyətə başlaması, kənd təsərrüfatına göstərilən qayğı, sahibkarlıq fəaliyyətinə və fermerlərə dövlət tərəfindən verilən dəstək, respublikada aparılan siyasi, iqtisadi və hüquqi islahatların bariz nümunəsidir.

Bu istiqamətdə respublikanın sosial-iqtisadi inkişafına və regionların kompleks inkişafına hədəflənmiş iri həcmli Dövlət Proqramlarını nəzərdə tutan fərmanlar imzalamışdır. Ardıcıl olaraq qəbul edilmiş normativ-hüquqi

sənədlər, sahibkarlığa dövlət maliyyə mexanizminin təkmilləşdirilməsi iş adamlarında uzunənam hissini artırır, aqrar sahə üzrə sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsinə, xüsusilə də regionlarda yeni sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətə başlamasına əsas verir.

Butun bunlar aktual əhəmiyyət daşıyır, regionların sosial-iqtisadi perspektivləri, kənd təsərrüfatı kimi muhum sahənin inkişafı və əhalinin işgüzarlıq fəaliyyətinin artırılmasına maliyyə dəstəyinin verilməsi istiqamətində dövlətin rolu elmi araşdırmalar tələb edir. Bundan irəli gələrək bizim təhlil predmetimizin də məqsədi regionlarda əhalinin sosial həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına, aqrar sahədə səmərəliyin yüksəldilməsi istiqamətlərini və sahibkarlıq subyektlərinin inkişafına dövlət müdaxiləsinin əhəmiyyətini göstərmək təşkil edir.

Müasir inkişaf mərhələsində ölkədə regional siyasətin qarşıya qoyduğu strateji məqsədlərə çatmaq üçün aşağıdakı əsas vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- Respublikanın bütün iqtisadi rayonlarının əmək ehtiyatlarından , müxtəlif təbii ehtiyatlarından, iqlim şəraitindən, maliyyə imkanlarından, xarici investisiyadan və elmi-texniki potensialından səmərəli istifadə etməklə müxtəlif təsərrüfatçılıq formalarının inkişafına və onların respublikanın iqtisadi rayonlarında daha səmərəli yerləşdirilməsinə nail olmaqdır
 - Respublikamızda sənayenin, istehsal və sosial infrastruktur sahələrinin başlıca olaraq Bakı şəhərində mərkəzləşməsinin qarşısının alınması və respublikanın digər iqtisadi rayonların da inkişafının təmin edilməsi.
- Beləliklə bu əsas vəzifələri yerinə yetirmək üçün aşağıdakı vəzifələr yerinə yetirilməlidir:**

- Dövlət regional sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinin və müvafiq tənzimlənmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

- Yerli xammala və iqtisadi resurslara əsaslanan istehsal siyasətinin reallaşdırılması
- Qeyri neft sektorunun inkişaf etdirilməsi
- Daha çox inkişaf etmiş Abşeron iqtisadi rayonla bərabər regionlarda yerləşən iqtisadi rayonların da inkişafının təmin edilməsi və s.

1.5. Regional iqtisadi idarəetmənin metodları.

Regional iqtisadi siyasətin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün müxtəlif metodlardan istifadə olunur.

Metod - hər hansı baza prinsiplərə istinad edərək yeni elmi hipotezlərin formalaşması , mövcudların dərk olunması, şıxarılmış nəticələrin sübut edilməsi üçün istifadə olunan müxtəlif fəndlərin, üsul və vasitələrin məcmusudur.

RİS - in işlənilib hazırlanmasında və həyata keçirilməsində aşağıdakı metodlardan istifadə olunur:

1. Kompleks yanaşma
2. Sistemli yanaşma
3. Modelləşdirmə
4. Eksperimentlər
5. Təhlil və sintez
6. Riyazi və statistik təhlil və s.

1. Kompleks yanaşma - hər bir bir regionda müxtəlif təşkilat, idarə, müəssisə və insan qruplarının cəmlənmiş mənafeləri nəzərə alınmaqla regional iqtisadi siyasət həyata keçirilməlidir. Regional iqtisadi idarəetmə münasibətlərinin təhlilinə kompleks yanaşma , yəni siyasi-iqtisadi, hüquqi və sosial-psixoloji cəhətdən yanaşma tələb olunur.

2. Sistemli yanaşma - bu zaman idarə edən və idarə olunan iqtisadi idarəetməyə bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan elementlərin ümumi məqsəd ətrafında birləşdirilmiş bütöv bir sistem kimi yanaşır. Sistemli yanaşmanın reallaşdırmasının əsas şərti sistemli təhlil metodologiyasından istifadə etməklə iqtisadi idarəetmənin mürəkkəb problemlərini həll etmək və məqsədə çatmaq üçün optimal fəaliyyət kursunu müəyyənləşdirməkdir.

3. Modelləşdirmə - bu metod müasir dövrdə daha geniş yayılmaqdadır. Onun mahiyyəti idarə olunan obyektin və ya idarəetmə subyektinin modelinin qurulması və praktiki olaraq tətbiqindən ibarətdir. Bu zaman müasir informasiya texnologiyaların imkanlarından geniş istifadə olunur.

4. Eksperimentlər - bir neçə ərazi idarəetmə orqanlarında təcrübə formasında aparılır. Sonra əldə olunan nəticələr ətraflı təhlil olunur. Əgər eksperimentdə alınan nəticələr özünü doğruldursa, onda həmin təcrübə qanunauyğun xarakter alır və geniş tətbiq olunur.

5. Təhlil və sintez - bu metoda əsasən təhlil prosesində idarəetmənin bütün mərhələlərində idarəetmə xüsusiyyətləri aşkar edilir. Sonra onları vahid halda birləşdirərək ərazi idarəetmənin ümumi vəziyyətinə xas olan xüsusiyyətlər, idarəetmənin inkişafında baş verən yeni müsbət və ya mənfi meyillər müəyyənləşdirilir.

6. Riyazi və statistik təhlil - bu metoda əsasən regionlarda iqtisadi idarəetmə ərazilərdə sosial- iqtisadi inkişafın vəziyyətini, əhalinin həyat səviyyəsini, idarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin nəticələrini, idarəetmə qərarlarının yerinə yetirilməsi prosesini və nəticələrini özündə əks etdirən informasiyaların alınması, onların riyazi və statistik təhlili üzərində qurulur. Regionlar inkişaf etdikcə, iqtisadiyyatın həcmi artdıqca idarəetmədə müasir

informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqinə , bu yolla regionda baş verən sosial-iqtisadi dəyişiklikləri aşkara çıxarmağa və ona təsir göstərmək üçün idarəetmə metod və vasitələrini təkmilləşdirməyə o qədər ehtiyaç yaranır.